

سیر مطالعاتی عقاید و کلام اسلامی

تهیه و تنظیم :
جمعی از اساتید دانش کلام

عنوان: سیر مطالعاتی عقاید و کلام اسلامی
 تکرار نام پدیدآور: تهیه و تنظیم جمعی از اساتید دانش کلام؛ معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه
 مشخصات نشر: قم، انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه، ۱۳۹۶
 مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص. جدول
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۰-۷۶-۲
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 موضوع: کلام- تاریخ- کتابشناسی
 موضوع: کلام- کتابشناسی
 موضوع: عقاید- تاریخ- کتابشناسی
 موضوع: اصول دین- تاریخ- کتابشناسی
 شناسه افزوده: حوزه علمیه قم، معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه
 شناسه افزوده: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه های علمیه
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۶، ۸۴ س ۸/ک ۷۸۳۵ Z
 رده بندی دیویی: ۰۱۶/۳۹۷۴۹
 شماره کتابشناسی: ۴۳۷۶۲۳۳

سیر مطالعاتی
عقاید و کلام اسلامی

تهیه و تنظیم: جمعی از اساتید دانش کلام

نویسندگان: بهار ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۸۵۰۰۰ ریال

ناشر: مرکز مدیریت حوزه های علمیه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۰-۷۶-۲

لطفاً نظرهای ارزشمند خود را به آدرس:
 قم، انتهای بلوار پیامبر اعظم (ص) (جمکران)، مجتمع دارالولاية.

معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

تلفن: ۰۲۵-۳۷۲۵۵۸۹۰

و یا به آدرس اینترنتی

dm.motahari@ismc.ir ارسال فرمائید.

www.tahzib-howzeh.ir

مراکز پخش:

قم، خیابان روح الله، روبروی مجتمع ناشران، نمایشگاه کتاب حوزه های علمیه

۰۲۵-۳۷۷۳۵۵۴۷

قم، مدرسه علمیه دارالشفاء، فروشگاه انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه

۰۲۵-۳۷۷۴۸۲۸۳

فهرست مطالب

۷.....	مقدمه
۱۲.....	ملاحظاتى براى دانش پژوهان
۱۵.....	معرفى كلى مراحل سير مطالعاتى عقايد و كلام اسلامى
۱۷.....	سير مطالعاتى دوره ي عمومى
۲۲.....	سير مطالعاتى دوره ي پيشرفته
۲۸.....	سير مطالعاتى دوره ي پاسخ به شبهات عقيدتى
۳۷.....	كتابشناسى دوره ي عمومى
۷۱.....	كتابشناسى دوره ي پيشرفته
۱۲۳.....	كتابشناسى دوره ي پاسخ به شبهات عقيدتى

مقدمه

«علم کلام» از کهن‌ترین علوم اسلامی و از مهم‌ترین دانش‌های بشری است. «علم کلام» دانشی است که به تبیین گزاره‌های بنیادین دینی پرداخته به و اساسی‌ترین شبهات و پرسش‌های بشر در طول تاریخ با دو ابزار عقل و وحی پاسخ می‌دهد.

از آنجا که موضوع و غایت علم کلام از والاترین رسالتها در حوزه دین است، از این رو آن دانش را اساس معارف دینی در هر عقیده و آیینی به شمار آورده‌اند و در تعریف آن گفته‌اند: «علم به قواعد اعتقادی دینی، برگرفته از ادله یقینی».

تردید نیست که دفاع از عقاید دینی و پاسداری از سنگرهای اعتقادی و ایدئولوژیکی یکی از اهداف مقدس و برنامه‌های خطیر پیامبران الهی بوده و ارزش بسیار والایی برخوردار است؛ و بدین جهت می‌توان گفت: تاریخ علم کلام با تاریخ ادیان آسمانی گره خورده است.

در اهمیت این موضوع همین کافی است که امام صادق علیه السلام دانشمندان شیعه را مجاهدانی دانسته است که رویاروی شیطان و جنود او به مصاف ایستاده و از هجوم آنان بر عقاید شیعیانی که قدرت پاسخگویی به شبهات شیاطین را ندارند، جلوگیری می نمایند و حتی ارزش جهاد اعتقادی آنان را از جهاد با جسم و جان بالاتر توصیف نموده است.^۱

امین الاسلام طبرسی در ذیل آیه شریفه «فَلَا تُطِيعُ الْكٰفِرِيْنَ وَ جٰهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا»^۲ گفته است: این آیه دلالت می کند بر این که برترین جهادها و ارزشمندترین آنها نزد خداوند سبحان، جهاد متکلمان در پاسخگویی به شبهات دشمنان دین و پیروان باطل است.^۳

با توجه به همین جایگاه رفیع علم کلام در تاریخ اسلام و در دفاع از حوزه معارف دین است که این علم در گذشته و حال، توجه شخصیت های علمی بسیاری را به خود جلب نموده و تصنیفات و آثار علمی گرانبهایی از آنان برجای مانده است که از ذخایر ارزشمند فرهنگی و دینی به شمار می رود. البته علم کلام در بستر تاریخی خود، سیر تکاملی و صعودی در جهت توسعه و تعمیق مسائل جدید داشته است.

۱. الاحتجاج، جلد ۱، صفحه ۱۷

۲. فرقان/ ۵۲

۳. مجمع البیان، جلد ۷، صفحه ۲۷۳

این علم در ابتدای تکوین، در چند مسأله مانند «ایمان و کفر» و «جبر و اختیار» محدود بود اما با ظهور شاگردان بزرگ امام صادق علیه السلام همچون هشام بن حکم و مؤمن طاق، این دانش گسترش فزونی یافت. در زمان شیخ مفید، ساختمان علم کلام معماری جدیدی یافته و مباحث توحید تا معاد، منظم، روشمند و در قالب های گوناگونی طراحی شده است. سپس در عصر خواجه نصیر طوسی، کتاب «تجرید الاعتقاد» دستمایه طرحی نوین در علم کلام گردید؛ به طوری که مباحث «الهیات عامه» که در کتب شیخ مفید و شاگردانش به صورت پراکنده بود، تدوین و نظم جدیدی یافت.

البته در دوره معاصر، گستره ی مسائل کلامی اسلامی، تطوری دیگر یافت و عرصه مسائل جدید کلامی یا کلام جدید در حوزه دین شناسی و مباحث مربوط به آن، بازگشایی گردید. از این رو امروزه گستره علم کلام از الهیات عامه و مباحث اصول دین تا حوزه مسائل دین شناسی، معرفت شناسی و مباحث میان رشته ای، همه را شامل می شود. بایستگی تحقیق دقیق، جامع و منسجم پیرامون زیر ساخت های اندیشه دینی و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری به فراخور شرایط کنونی و تربیت فرهیختگانی متخصص در حوزه کلام اسلامی جهت پاسخگویی دائمی به نیازهای پیشگفته، حوزه علمیه را به تأسیس مراکز تخصصی در علم کلام واداشت. اما از آنجا که ورود به این مراکز تخصصی به هر دلیل برای همگان امکانپذیر نیست، معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه برآن شد تا با استفاده از نظر گروهی از

اساتید کلام، سیرمطالعاتی عقائد را برای کسانی که علاقمند مطالعه در زمینه مسائل کلامی هستند تنظیم نماید.

سیرمطالعاتی پیش رو، در سه مرحله از آسان به مشکل تنظیم شده است:

مرحله اول: دوره عمومی؛ با رویکرد تبیینی - توصیفی و با هدف باورسازی و تحکیم عقیدتی.

مرحله دوم: دوره پیشرفته؛ با رویکرد تحلیلی - اثباتی و با هدف توسعه آگاهی عقیدتی و آشنایی با ادله اثباتی اصول دین.

مرحله سوم: دوره پاسخ به شبهات عقیدتی؛ با رویکرد انتقادی و با هدف آشنایی و نقد ادیان و مذاهب و تقویت توانمندی دانش پژوهان در پاسخ به شبهات اعتقادی.

در آغاز تلاش گردید که کلیه کتاب‌های موجود براساس عناوین مصوب گردآوری شود و در جلسات متعدد و با حضور اساتید محترم آثار مناسب‌تر برای مخاطب‌گزینه‌ش گردد. منابع معرفی شده در این سیرمطالعاتی، از میان آثار پربار موجود در این رشته است و عدم معرفی دیگر منابع، هرگز به معنای نفی اعتبار و ارزش آنها نیست؛ بلکه برای رعایت اختصار، جهت ارائه یک سیرمطالعاتی فشرده و محدود بوده است؛ با این امید که همین مقدار، نظر علاقه‌مندان را تأمین کند. البته ممکن است در آینده آثار بهتری نیز منتشر شود که در بازنگری‌های بعدی معرفی و یا جایگزین خواهند شد.

از اساتید محترم حجج اسلام والمسلمین عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی، محمد تقی سبحانی، رضا برنجکار، محمد جعفری، حسن رضائی مهر، سید علیرضا سبزواری و عبدالحسین خسروپناه که ما را در تهیه و تنظیم این مجموعه یاری نمودند و حجج اسلام والمسلمین شاکرین و جبرئیلی که بازبینی نهایی را انجام دادند کمال تشکر را داریم. همچنین از همکاری حجج اسلام محمد قنبری، محمود مقدمی، عبدالعلی پناهی، حمیدرضا پوریحیی و علی نعمتی که در پیگیری و به نتیجه رساندن این کار سهم داشتند نیز تقدیر و تشکر می‌کنیم. لازم است از جناب حجت الاسلام والمسلمین استادهادی حسین خانی معاون تهذیب سابق که تنظیم سیرهای مطالعاتی با هدایت و حمایت ایشان آغاز و در موضوعات "تاریخ اسلام" و "عقائد و کلام اسلامی" تهیه گردید و در موضوعات دیگر نیز ادامه خواهد داشت، تشکر و قدردانی نمائیم.

در پایان از تمامی اساتید و صاحب نظران تقاضا داریم پیشنهادها و نظرهای تکمیلی خود را ارائه نمایند تا فهرست موجود کامل تر شده و مورد استفاده علاقمندان قرار گیرد.

والحمد لله رب العالمین

حمید ملکی

معاون تهذیب و تربیت حوزه‌های علمیه

ملاحظاتاتی برای دانش پژوهان:

۱) در این مجموعه، نخست مراحل سه گانه، رویکردها و اهداف را معرفی نموده و سپس در هر مرحله با تعریف و تبیین اهداف تفصیلی به معرفی عناوین موضوعات پرداخته ایم. بر این اساس، برای هر سال تحصیلی چند عنوان موضوعی در نظر گرفته شد و در ذیل هر عنوان یک یا چند کتاب پیشنهاد شده است. البته برخی از کتابها با علامت (*) مشخص شده است که این کتابها تنها برای کسانی که علاقمند به مطالعه بیشتر در آن موضوع هستند، پیش بینی شده است.

۲) دانش پژوهان ارجمنند باید در این سیر مطالعاتی، دقیقاً همان ترتیب یاد شده در متن را رعایت کنند و از مطالعه آثار قبل از زمان مقرر خودداری کنند.

۳) بی گمان در پاره ای از موارد، با ابهام هایی در متن مواجه خواهید شد که لازم است با مراجعه به اساتیدی که در دسترس هستند، این ابهام ها برطرف گردد.

۴) هر کتاب را قبل از مطالعه تفصیلی، به صورت سریع و گذرا مرور کنید و فهرست عناوین آن را با دقت از نظر بگذرانید. این کار ذهن شما را برای دریافت جزئیات مطالب آماده می کند.

۵) خلاصه نویسی از هر بخش، نگاشتن عناوین جزئی در حاشیه کتاب و یادداشت سؤالات یا ملاحظات شخصی در مورد کتاب، از شیوه های مطالعه فعال است. پیشنهاد می کنیم که مجموعه مطالب یاد شده به گونه ای تنظیم و نگاه داری شود که برای مراجعه در سال های بعد قابل استفاده باشد.

۶) پیشنهاد می شود که برای درک بهتر و پایداری بیشتر مطالب در ذهن، همزمان با مطالعه آثار، جلسات مباحثه یا گفت و گوی گروهی با دیگر دانش پژوهان برگزار گردد.

۷) برای تهیه کتب موجود در سیر مطالعاتی، فروشگاه «کتاب ما» دسترسی سریع و آسان شما را به آنها فراهم خواهد کرد. جهت اطلاع از روش های مختلف خرید، به کانال تلگرامی [@ma_book](https://t.me/ma_book) مراجعه و یا با شماره تلفن ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۴۳ تماس حاصل فرمایید. در صورت تمایل نیز می توانید با مراجعه به این فروشگاه (قم، بلوار معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۱۱) علاوه بر این کتب، دیگر کتب اعتقادی را تفرق و تهیه فرمایید.

معرفی کلی مراحل سیر مطالعاتی عقاید و کلام اسلامی

۱- مرحله اول: دوره عمومی

رویکرد کلی: تبیینی - توصیفی

هدف کلی: باورسازی و تحکیم عقیدتی

۲- مرحله دوم: دوره پیشرفته

رویکرد کلی: تحلیلی - اثباتی

هدف کلی: توسعه آگاهی عقیدتی و آشنایی با ادله اثباتی اصول دین

۳- مرحله سوم: دوره پاسخ به شبهات عقیدتی

رویکرد کلی: انتقادی - پاسخ گویی

هدف کلی: آشنایی و نقد ادیان و مذاهب و تقویت توانمندی در

پاسخ گویی به شبهات عقیدتی

مرحله اول: دوره عمومی

تعریف:

دوره عمومی، سیر مطالعات هدفمند اعتقادات با رویکرد تبیینی - توصیفی است. در این مرحله با بیان اجمالی عقاید اسلامی از منظر منابع وحیانی و ارائه شواهد و دلایل عقلی به صورت مختصر؛ چارچوب باورهای عقیدتی پایه گذاری و تحکیم می گردد.

اهداف تفصیلی:

- ۱- بازسازی آگاهی های طلاب در خصوص پیشینه مذهب شیعه.
- ۲- رشد آگاهی های عقیدتی طلاب با رویکرد تبیینی-توصیفی
- ۳- تحکیم باورهای عقیدتی با تبیین امتیازات عقیدتی شیعه بر سایر مذاهب.

عناوین مباحث:

- ۱- کلیات علم کلام (با هدف آشنایی کلی با تاریخ و ویژگی های دانش کلام، مذاهب اسلامی و هندسه موضوعات اعتقادی)
- ۲- تاریخ تشیع (با هدف آشنایی با تاریخچه و ویژگی های تشیع)
- ۳- کلیات اعتقادات، با رویکرد قرآنی-حدیثی (با هدف آشنایی اجمالی با اصول اعتقادات اسلامی با رویکرد قرآنی-حدیثی)

- ۴- خداشناسی (با هدف آشنایی با خداشناسی در مکتب اهل بیت علیهم السلام با رویکرد تبیینی-توصیفی)
- ۵- پیامبرشناسی (با هدف آشنایی با مبانی وحی و نبوت در مکتب اهل بیت علیهم السلام با رویکرد تبیینی-توصیفی)
- ۶- امام شناسی (با هدف آشنایی با اندیشه امامت در مکتب اهل بیت علیهم السلام با رویکرد تبیینی-توصیفی)
- ۷- مهدویت (با هدف آشنایی با موعود آخرالزمان در مکتب اهل بیت علیهم السلام با رویکرد تبیینی-توصیفی)
- ۸- معاد شناسی (با هدف آشنایی با معاد و حوادث جهان آخرت در مکتب اهل بیت علیهم السلام با رویکرد تبیینی-توصیفی)
- ۹- عقائد استدلالی (با هدف بیان اجمالی عقاید اسلامی به صورت استدلالی)

جدول تقسیم بندی عناوین:

محور سوم	محور دوم	محور اول	سال
کلیات اعتقادات	تاریخ تشیع	کلیات علم کلام	اول
امام شناسی	پیامبر شناسی	خداشناسی	دوم
عقائد استدلالی	معادشناسی	مهدویت	سوم

معرفی کتاب‌ها:

سال اول:

کلیات علم کلام

(۱) آشنایی با علوم اسلامی (بخش کلام)، رضا برنجکار

(۲) درآمدی بر علم کلام، علی ربانی گلپایگانی *

تاریخ تشیع

(۱) درسنامه تاریخ تشیع، غلامحسین محرمی

(۲) تاریخ امامت، اصغر منتظرالقائم

کلیات اعتقادات یا رویکرد قرآنی - حدیثی

(۱) شرح حدیث عرض دین، لطف الله صافی گلپایگانی

(۲) دروس اعتقادی، سید جعفر سیدان

سال دوم:

خداشناسی

(۱) مبانی خداشناسی، محمد محمدی ری شهری

(۲) منشور جاوید جلد ۲، جعفر سبحانی

(۳) کلام و عقائد (توحید و عدل)، رضا برنجکار

(۴) خداشناسی (مجموعه کتب آموزشی معارف قرآن جلد ۱)، محمد

تقی مصباح یزدی *

پیامبرشناسی

(۱) فلسفه وحی و نبوت، محمد محمدی ری شهری

(۲) منشور جاوید جلد ۱۰، جعفر سبحانی